

POLICIJSKE MERE U SUPROTSTAVLJANJU HULIGANIZMU NA SPORTSKIM DOGAĐAJIMA

**Jovan Veselinović, Milan Ivanović, Filip Zenović, Sergej
Stanojković**

Fakultet za menadžment u sportu, Alfa univerzitet, Beograd

Apstrakt

Predmet ovog rada odnosi se na suzbijanje povećane agresivnosti i huliganizma na sportskim događajima. Korišćenje policijskih snaga je uspešno, ako je zasnovano na temeljnom poznavanju lokalnih prilika i terena, ali i dobroj informisanosti o namerama navijača, jačini i sastavu navijačkih grupa, kao i o snagama koje će im se pridružiti, ili ih podržati, u slučaju eskalacije nasilja. Policijske organizacije u različitim državama, na različite načine se suprotstavljaju huliganizmu na sportskim priredbama. Na početku suprotstavljanja huliganizmu, policijske snage prvenstveno su koristile represivne mere kao tradicionalni model suprotstavljanja, a kada su kasnije uočile da te mere ne donose adekvatne rezultate, čak u nekim situacijama i podstiču nasilje, počele su da primenjuju proaktivne mere. Normalno, represivne mere nisu, niti će ikada biti, potpuno izbačene iz upotrebe, već su dopunjene proaktivnim merama, u oblastima gde rezultata nije bilo, ili su oni bili veoma loši. Cilj ovog rada je usmeren na prepoznavanje faktora koji karakterišu sportsku priredbu. U radu su korišćeni metodi analize i sinteze.

Ključne reči: policija, huliganizam, represija, prevencija

Uvod

Obezbeđenje sportskih priredbi i sprečavanje nereda na njima, uopšte nije jednostavan zadatak. Stepene nasilja koji se mogu pojaviti na sportskim priredbama su različiti i oni zavise od mnogih faktora. Policijske jedinice moraju razmotriti sve faktore, prilikom planiranja

obezbeđenja sportske priredbe. Razumevanje faktora koji doprinose nastajanju nasilja, pomoći će prilikom analize problema, utvrđivanju efektivnosti mera, prepoznavanju ključnih tačaka gde treba intervenisati, a zatim na kraju i pri izboru adekvatnih odgovora na nasilje.

Policijske snage prilikom obezbeđenja moraju uzeti u obzir da sportski događaj koji se smatra značajnim, može izazvati povećanu agresivnost kod gledalaca. Na primer, važna pobeda može da proizvede nemire, u okviru proslave na objektu, ili na ulicama u njegovoj blizini. Kvalitet sportske igre, takođe može doprineti nastajanju nasilja. Ako se očekivanja gledalaca ne ispune, njihov tim igra slabo, navijači mogu da ispolje nezadovoljstvo, zviždanjem, bacanjem predmeta u teren, uništavanjem inventara, a u ekstremnim slučajevima, može doći i do fizičkog obračuna sa igračima. Takođe i drugi faktori, kao što su prisustvo alkohola, negativno ponašanje igrača na terenu, velika gužva na stadionu i slično, mogu doprineti nastajanju nasilja.

Osim što se prilikom organizacije jedne sportske priredbe moraju uzeti u obzir karakteristike objekta i samog događaja, bitno je znati i koje osoblje organizuje i obezbeđuje sportsku priredbu. Kada govorimo o osoblju koje učestvuje u organizaciji utakmice, govorimo o policiji, privatnim agencijama za obezbeđenje, članovima uprave kluba i drugom pomoćnom personalu. Osoblje mora biti dobro obučeno, u stalnom treningu za preduzimanje odgovarajućih mera prilikom organizacije sportskih priredbi. Pripadnici obezbeđenja mogu biti manje efikasni, ako zaposleni prethodno nisu obučeni za postupanje u takvim situacijama. Policijsko osoblje ima iskustvo u takvim situacijama, ali je i njima potrebna posebna obuka, posebno na potencijalnim tačkama sportskog objekta, na kojima se mogu očekivati konfliktne situacije jer se bez takvog pristupa ne može ozbiljno suprotstaviti huliganizmu na sportskim događajima.

Teorijska baza

Predmet ovog rada odnosi se na suzbijanje povećane agresivnosti i huliganizma na sportskim događajima. Policijske organizacije u različitim državama, na različite načine se

suprotstavljaju huliganizmu na sportskim priredbama. Cilj ovog rada je usmeren na to da svaku sportsku priredbu karakterišu različiti faktori – na pojedine policijske jedinice mogu da utiču, na druge ne mogu, ali je bitno da ih prepoznaju. U radu su korišćeni metodi analize i sinteze.

Tradicionalni model suprotstavljanja huliganizmu

Od kada postoji problem sa huliganizmom, policija je primenjivala tradicionalni model suprotstavljanja, gde se represivnim merama i silom nastoji suzbiti nasilje na sportskim priredbama. Zbog toga su policijske jedinice redovno trpele kritike javnosti. Pojednim policijskim organizacijama, posebno u južnoj i istočnoj Evropi, kao i u Latinskoj Americi, zamerena je upotreba neselektivnog nasilja prema navijačima (Spaaij, 2005, str. 4).

Policijsko delovanje na problem huliganizma, često je izgledalo kao prosta reakcija policije, na problem koji se iznenada pojavio. Međutim, represivne mere su često imale kontra efekat, jer se represijom nasilje ne suzbija, nego naprotiv, podstiče. Primena tradicionalnog modela od strane policijskih jedinica, imala je dosta nedostataka:

- odsustvo komunikacije
- nepovezanost aktivnosti
- želja za osnaživanjem sopstvenih kapaciteta,
- ponavljanje aktivnosti u lancu na različite načine
- postojanje predrasuda kod profesionalaca
- isključivanje ili neuključivanje drugih u proces prevencije
- nespremnost da se na duži rok i temeljno učestvuje u projektima (Tramošljanin i Latinović, 2011, str. 80)

U suštini, policijske snage su svoju strategiju suprotstavljanja nasilju na sportskim priredbama, zasnivale na takozvanom „beng” efektu, koji se manifestuje kroz želju države i njenih organa da dejstvom pravnih normi i kroz dramatične policijske operacije na dan održavanja sportske priredbe, postigne takav odjek u javnosti, koji će stimulisati osećanja kod građana da su državni ograni u suprotstavljanju kriminalu, na konkretan, vidljiv i efektivan način,

postigli značajne rezultate. Takav pristup, međutim, sadrži sledeće nedostatke:

- kratkoročnost mera
- neznatan uticaj na izvršioce
- omogućavanje transformacije izvršioca, ka kriminalnim aktivnostima
- stvaranje nesigurnosti kod građana
- ne utiče na redukciju straha od kriminala
- pojava velikog broja povređenih građana
- trošenje mnogo više sredstava iz državnog budžeta
- zahteva veće angažovanje ljudskih i materijalnih resursa državnih organa na otkrivanju izvršilaca
- kratkoročno izgrađivanje poverenja javnosti u državne institucije i javnu bezbednost (Tramošljanin i Latinović, 2011, str. 81)

Faktori koji doprinose nasilju na sportskim priredbama

Analizom svake sportske priredbe, pripadnici policije mogu otkriti i utvrditi faktore koji mogu izazvati nasilje, ili koji doprinose njegovom razvijanju. Analiza treba da se zasniva na „trouglu nasilja na sportskim priredbama” (Janković, 2010, str. 132), u kojem su sadržani glavni elementi jednog sportskog događaja. Ovaj trougao je modifikacija „kriminalnog trougla” (Simonović, 2006, str. 229), koji se koristi u analizi problema vezanih za kriminal. Relativni značaj svake strane trougla razlikovaće se od događaja do događaja. Popravljanjem problematičnih karakteristika, na bilo kojoj strani trougla, može se smanjiti verovatnoća nastajanja nasilja na sportskim priredbama. Ispravkom problema na više strana trougla, verovatnoća nastajanja nasilja se takođe može smanjiti. Kako je na neke od ovih faktora teško ili nemoguće uticati, ili ih izmeniti, važno je da policijske jedinice razumeju, kako svaki od njih doprinosi verovatnoći nastajanja agresije.

Svaki sportski objekat je priča za sebe, odnosno ima niz specifičnosti i karakteristika, po kojima se razlikuje od drugih. Recimo, ako su na sportskom objektu gledaoci smešteni u blizini

terena, to je mogućnost nastajanja nasilja veća. Pretpostavka je, da je veća mogućnost da će do nasilja doći, kada postoji manja fizička udaljenost između gledalaca i učesnika sportske priredbe. Takođe, postoji veća verovatnoća da će nasilje nastati na sportskim manifestacijama gde je nivo buke veoma visok, ili u delu gledališta koji je bliži sistemu ozvučenja, jer se pokazalo, da se na mestima gde je buka ekstremno visoka, povećava agresija među ljudima (Milojević i Janković, 2012a, str. 317). Viši nivo buke može da ohrabri gledaoce na glasnije navijanje i da ih podstakne da se nedolično ponašaju. Dalje, ako na objektu svaki posmatrač ima svoje numerisano sedište, to umanjuje mogućnost nastajanja nasilja, dok se na mestima gde nisu predviđena sedišta, gde su predviđena samo mesta za stajanje, ta mogućnost povećava. Prazan prostor, bez sedišta, može omogućiti da se nasilje najpre pojavi na tom delu tribina.

Ako se na određenom objektu stalno dešava nasilje, njegov negativan ugled može doprineti nastajanju novog nasilja, odnosno to može privući druge agresivne navijačke grupe koje žele sukobe, učestvovanje u tučama radi medijskog eksponiranja, ili čak može da podstakne nasilno i nedolično ponašanje među prosečnim gledaocima. Stoga ne čudi, da se na nekim sportskim objektima događa više nasilja nego na drugim. Ako se ostave nerešeni, blaži oblici nasilja, na svakom pojedinačnom objektu mogu prouzrokovati negativnu reputaciju, ili bi mogao da se stvori utisak da se na njemu nasilje toleriše, ili da se pak na njemu može očekivati nasilje. Na ovakve blaže oblike nasilja treba primeniti strategiju „nulte tolerancije” – „Ukoliko se pri malim ometanjima javnog reda i mira, više konsekvantno ponaša (reaguje), utoliko će manje teških krivičnih dela da se dešava u oblasti (okolini)”, (Simonović, 2006, str. 32).

Nastajanje nasilja na nekom stadionu može se desiti i usled toplog vremena, jer je opštepoznata činjenica postojanja uzajamne veze između povećane temperature i agresije, kako navijača, tako i učesnika sportske igre. Znači, kako se povećava temperatura na sportskom objektu, tako se povećava mogućnost nastajanja nasilja. Kada je u pitanju hladno vreme, tada navijači mogu piti više alkoholnih pića, kako bi se po njihovom mišljenju „zagrejali”, čime se takođe povećava verovatnoća nastajanja agresivnog ponašanja. Pored svih navedenih faktora, prilikom planiranja sportske priredbe mora se

uzeti u obzir i lokacija samog objekta, jer nije isto organizovati manifestaciju na objektu koji se nalazi u gradu, na gradskoj periferiji, ili van naseljenog mesta, jer su različiti problemi u organizaciji, počev od gradskog saobraćaja, zaštite objekata (ambasada, banaka, prodavnica, benzinskih pumpi), koji mogu biti ugroženi nasilnim delovanjem huligana itd, (Milojević i Janković, 2012a, str. 318).

Sve napred rečeno je bilo vezano za sam sportski objekat, ali je takođe bitno i koji sportski događaj će biti odigran, između kojih klubova, pred koliko navijača i dr. U delu objekta na kojem se nalazi više gledalaca muškog pola, naročito mlađeg uzrasta, veća je verovatnoća da se generiše nasilje, nego u delu publike gde je mešovito gledalište, ili gde se nalaze celokupne porodice sa decom. Takođe, ako je na nekom događaju manje gostujućih navijača, ili ih uopšte nema, manja je verovatnoća da će doći do nasilja. Treba uvek imati na umu, da je veća mogućnost nastajanja nasilja ako se na istom sportskom objektu nalazi nekoliko različitih, suprotstavljenih navijačkih grupa, ili čak nekoliko frakcija unutar jedne navijačke grupe. Jedan od najdrastičnijih primera neadekvatnog policijskog postupanja, kada ovaj faktor nije ozbiljno razmotren u bezbednosnim procenama, jeste tragedija u Briselu 1985. godine, na stadionu Heysel. Poprilično je jasno, da se ta tragedija dogodila, jer policija nije na adekvatan način izvršila pravilnu bezbednosnu procenu mogućeg sukoba između dve navijačke grupe.

Neiskusno osoblje može smanjiti efektivnost strategije upravljanja organizacijom utakmica. Takvi kadrovi ne mogu da identifikuju potencijalne opasnosti i ne mogu da odreaguju na adekvatan način. U nekim situacijama, neadekvatna reakcija prilikom pojave nasilja, može podstaći nastajanje nasilja. Neiskusno osoblje, čak iako je prošlo obuku, može biti napeto, ili nervozno, u visokostresnim situacijama. Neretko policijske snage, svojim negativnim stavovima i prekomernom upotrebom sredstava prinude, mogu podsticati nasilje. Takođe, prisustvo policijskih snaga i redarske službe, može uticati na nasilje na nekoliko načina. Prvo, da bi se obezbedio sportski događaj, mora da bude prisutan adekvatan broj pripadnika policije i obezbeđenja. Drugo, prilikom planiranja događaja, mora se napraviti balans između potrebe za uočljivim snagama, uniformisanim pripadnicima policije i obezbeđenja, koji će

preventivno delovati na gledaoce i toga, da preterano prisustvo uniformisanih lica može negativno da utiče na navijače. Pregled svakog vozila, prolazak kroz metal-detektore, pregled svakog navijača, korišćenje službenih pasa, može dovesti do povećanja frustracija kod navijača i doprineti nastajanju nasilja. I poslednje, ali ne manje bitno, prilikom održavanja reda na sportskim objektima, mora se voditi računa o efikasnom komandovanju i uspešnoj komunikaciji u lancu komandovanja (Milojević i Janković, 2012a, str. 318).

Međunarodna policijska saradnja u suprotstavljanju huliganizmu

U prethodnom delu teksta navedeni su faktori koji mogu doprineti nastajanju nasilja. Na neke od njih policija može uticati, na neke ne može, ali je bitno da ih razume i da su oni prisutni, kako bi se ustanovilo, kako nastaje nasilje. Međutim, policijske jedinice koje obavljaju obezbeđenje sportskih priredbi, mogu da preduzmu određene mere, koje mogu uticati na faktore koji doprinose nastajanju nasilja, odnosno policijske mere mogu doprineti niskom intenzitetu narušavanja javnog reda, naročito na međunarodnim utakmicama (Adang and Clifford, 2011, str. 5).

Naučna saznanja, do kojih se došlo putem više naučnih istraživanja, pokazala su da proaktivno delovanje svih subjekata, a prvenstveno policije, pri suprotstavljanju huliganizmu, u sadejstvu sa represivnim merama, daju mnogo efikasnije i prihvatljivije rezultate, nego ranije isključivo represivno delovanje (Adang and Brown, 2008). Jedno od istraživanja je pokazalo, da postoji određena grupa policijskih mera koje doprinose da stepen nasilja na sportskim priredbama bude niskog intenziteta, ili da ga uopšte ne bude. Na sledećem dijagramu su prikazane policijske mere koje doprinose smanjenju nasilja na sportskim priredbama (Adang and Brown, 2008).

Slika broj 1: Policijske mere koje doprinose smanjenju nasilja na sportskim priredbama

Navedeno je osam faktora koji doprinose niskom intenzitetu narušavanja javnog reda, među kojima je i visok stepen međunarodne policijske saradnje. Svi navedeni faktori ne mogu se svrstati u istu grupu, ali takođe se ne može napraviti potpuna gradacija od najvažnijih, ka onima koji su manje bitni. Može se samo konstatovati, da je stepen međunarodne policijske saradnje jedan od bitnijih faktora koji doprinosi da do nasilja ne dođe.

Međunarodna policijska saradnja može pomoći u obezbeđivanju pune bezbednosti događaja, putem aktivnosti kako domaćih, tako i inostranih policijskih snaga, pri čemu svako od njih ima specifičan stepen odgovornosti. Normalno, prvenstveni nosilac policijskih aktivnosti jesu domaće policijske jedinice, ali i inostrane policije su odgovorne za pružanje informacija, izradu analize rizika svojih navijača, kao i druge načine pružanja pomoći domaćim snagama. Obim aktivnosti stranih policijskih ekipa za određenu sportsku manifestaciju određuje se u konsultacijama između policijskih organizacija (Adang and Cuvelier, 2001, str. 21).

Međunarodna policijska saradnja obično započinje zahtevom za pružanje pomoći zemlje domaćina, blagovremeno upućenog preko nadležnog ministarstva za unutrašnje poslove. U Evropskoj uniji je predviđeno da takav zahtev mora da se uputi najmanje tri nedelje pre određene međunarodne fudbalske utakmice, a u zavisnosti od stepena procenjenog rizika za tu utakmicu, rok bi trebalo da bude i duži, dok je za međunarodne fudbalske turnire taj rok ograničen na najmanje 16 nedelja pre početka (Council Resolution, 2010, str. 15). Pored toga što mora da bude blagovremen, u zahtevu mora da bude preciziran obim podrške i sastav policijskih snaga koje su potrebne za ispomoć.

Međunarodna policijska saradnja na terenu može se odvijati na nekoliko načina, u zavisnosti od prirode skupa koji se organizuje, kao i od potreba policije zemlje domaćina, a odvija se u nekoliko pravaca:

- prikupljanje i razmena obaveštajnih podataka o navijačima
- izviđanje, uočavanje i dužnost pratnje (operativni policijski nadzor navijača od početka njihovog putovanja, za vreme utakmice i nakon njenog završetka – spotting)
- stavljanje navijača pod policijsku kontrolu
- komunikacija sa navijačima (Council Resolution, 2006)

Zemlja domaćin mora da izvrši adekvatne pripreme za međunarodnu policijsku saradnju na centralnom, ali i na lokalnom nivou (gradovi i regije gde se održavaju sportske priredbe). U tom smislu, moraju se organizovati radne posete inostranih policijskih timova, iz država sa kojima će biti uspostavljena policijska saradnja, u cilju razmene obaveštajnih podataka, ali i radi uspostavljanja adekvatnih kontakata i neposrednog upoznavanja učesnika. Radne posete su veoma važan faktor za upoznavanje radne okoline, u kojima će boraviti inostrane delegacije. Tokom tih poseta uspostavljaju se formalni i neformalni kontakti, koji mogu doprineti uspešnoj međunarodnoj policijskoj saradnji. Cilj poseta je, da se delegacije, na centralnom nivou, upoznaju sa policijskim sistemom određene države, rukovodiocima policijske organizacije, kao i sa radom Nacionalne kancelarije za razmenu informacija o bezbednosti fudbalskih takmičenja (NFIP), ali je cilj i poseta gradovima u kojima će se odigravati sportske priredbe, sa namerom da se upoznaju sa

lokalnim policijskim rukovodiocima i drugim policijskim službenicima sa kojima će sarađivati, kao i sa stadionima gde će se odigravati utakmice i sa samim gradom održavanja sportske priredbe.

Ovakav vid priprema bio je primenjen na nekoliko većih fudbalskih takmičenja i navedene posete pokazale su se kao velika prednost u daljoj uspešnoj policijskoj saradnji. Prilikom tih poseta, pored informacija koje su dobile od domaćina, inostrane policijske delegacije, često su nosile opremu za snimanje i obradu podataka (kamere, fotoaparati, računari) i na licu mesta prikupljali neophodne dodatne informacije (Adang and Cuvelier, 2001, str. 21).

Vođa delegacije inostranog policijskog tima je u svakom pogledu lider, u znanju, posedovanju veština, ponašanju, policajac sa velikim iskustvom u međunarodnoj policijskoj saradnji. On mora biti obučen na polju strateških, taktičkih i operativnih tehnika, u pogledu obezbeđenja javnih skupova, a posebno fudbalskih utakmica. Vođa delegacije treba da ima visoke moralne i lične kvalitete i da bude primer drugim pripadnicima inostranih policijskih timova. On mora da pokazuje fleksibilnost u radu u različitim okolnostima, nezavisno da li je u pitanju redovna situacija, ili je trenutak kada se radi pod velikim pritiskom. Mora da poseduje veštinu komunikacije, kako bi na konstruktivan način mogao da se uklopi bez većih problema u inostranu policijsku organizaciju i subkulturu.

Zemlja domaćin treba maksimalno da iskoristi podršku koju dobija od inostrane policijske delegacije. Ali pre toga, organizatori moraju inostranim policijskim timovima obezbediti adekvatne uslove za njihov boravak i rad. Tu se pre svega misli na ličnu bezbednost inostranih delegacija, obezbeđenje adekvatnih informacija neophodnih za njihov rad, po potrebi prevodioca, domaćih policijskih oficira za vezu, komunikacione opreme, smeštajnih kapaciteta i dr. Odluka iz 2002. godine, dopunjena je 2007. godine, kada je dogovoreno, da svaka članica svojoj kancelariji omogući pristup različitim bazama podataka o „rizičnim” licima, koje se uglavnom nalaze u posedu ministarstva unutrašnjih poslova, kao i da se države članice postaraju da kancelarije započnu razmenu analiza kritičnih situacija koje su se dogodile na, do tada održanim takmičenjima. Najzad, dogovoreno je i da svaka kancelarija mora da izrađuje listu

preporuka (generisanu iz dotadašnjih iskustava), koju će potom učiniti dostupnom partnerima, putem Internet prezentacije kancelarije ili preko zahteva (Savković i Đorđević, 2010, str. 20).

Nacionalne policijske jedinice u Evropskoj uniji, koje se bave problemom huliganizma, sve više saraduju razmenom obaveštajnih podataka, posebno u trenucima kada se organizuju velika fudbalska takmičenja, ili prilikom održavanja međunarodnih utakmica. Navedeni koncept policijskog rada verovatno će biti proširen i na druge države zbog proširenja Evropske unije, kao i zbog prihvatanja takvog koncepta, unutar sportskih asocijacija, koje sve više pažnje posvećuju bezbednosti na sportskim objektima.

Zaključak

Iz navedenog, možemo zaključiti da prilikom nastajanja nasilja, policija primenjuje ciljne i brze intervencije, kako bi jasno stavila do znanja koja su pravila ponašanja prihvatljiva, a koja ne i kako bi sprečila eskalaciju nasilja. U svim varijantama delovanja, male jedinice za nadzor, u redovnim uniformama, su sposobne da lako priđu i ostvare aktivan kontakt sa navijačima. Takođe, postoje i decentralizovane jedinice za intervenciju (sa specijalnom opremom, vozilima za razbijanje demonstracija, službenim psima, vodenim topovima) locirane, koliko god je to moguće dalje od mesta okupljanja navijača, ili odigravanja meča.

Takođe, možemo zaključiti da se delovanje policije zasniva na brzom protoku informacija, koje su dobijene od timova na terenu, ili od drugih inostranih policijskih organizacija, uz korišćenje znanja i iskustva inostranih policija, sa kojima je ostvarena saradnja. Sposobnost određene policijske organizacije, zemlje organizatora sportske priredbe, da se uspešno suprotstavi huliganizmu, umnogome zavisi od podrške koju će dobiti od drugih inostranih policijskih organizacija, kako iz zemalja iz kojih dolaze gostujući navijači, tako i iz drugih država koje imaju informacije, ili iskustva u organizaciji međunarodnih utakmica. Osnov svih varijanti delovanja policije je korišćenje koncepta „rad policije u zajednici”, kao dodatak tradicionalnom „kriminalističko obaveštajnom/istražnom pristupu”. U pristupu rada policije u zajednici, fokus je na upravljanju dešavanjima

na javnim skupovima, kroz direktnu i otvorenu interakciju sa navijačima.

Policijske snage koje obezbeđuju utakmice odgovorne su za suzbijanje i sprečavanje raznih oblika kriminaliteta unutar stadiona i pružanje asistencije klubu u njegovim nadležnostima koje se odnose na bezbednost i usmeravanje mase na stadionu. Takođe, njihova odgovornost se tiče javne bezbednosti i sigurnosti imovine i lica izvan područja stadiona. Da bi rukovodili obezbeđenjem sportskog događaja, oni moraju imati prethodno iskustvo u obezbeđenju i praćenju navijača, završene odgovarajuće obuke i akreditacije za navedeni posao. Koje će mere policija preduzeti i na kom nivou, za određenu utakmicu, zavisi od prethodno urađene analize rizika. Policija izrađuje analizu rizika, na osnovu prethodno prikupljenih obaveštajnih podataka.

Literatura

1. Adang, O, Clifford, S. End of Award Report Crowd dynamics, policing and hooliganism at Euro2004 Grant reference: RES-000-23-0617, [http://www.esrc.ac.uk/Image/Crowd Dynamics Hooliganism tem 11-9419.pdf](http://www.esrc.ac.uk/Image/Crowd%20Dynamics%20Hooliganism%20tem%2011-9419.pdf), (11.03.2011)
2. Adang, O, Cuvelier, C. (2001). Policing Euro 2000 International police cooperation, information management and police deployment, Police Academy of the Netherlands, Apeldoorn.
3. Adang, O, Brown, E. (2008). Policing Football in Europe, Politie academie Apeldoorn.
4. Janković, B. (2010). Prevencija nasilja na sportskim priredbama, Glasnik prava, 1(3), str. 129—154.
5. Milojević, S. Janković, B. (2012a). Prevencija nasilja na fudbalskim utakmicama, Tematski zbornik radova nacionalnog značaja Društvena reakcija na savremene oblike ugrožavanja bezbjednosti, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, str. 315—325.
6. Savković, M. Đorđević, S. (2010). Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd.

7. Simonović, B. (2006). Rad policije u zajednici (Community policing), Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka.
8. Spaaij, R. (2005). The Prevention of Football Hooliganism: A Transnational Perspective. In: J. aquesolo ed. Actas del X Congreso Internacional de Historia del Deporte. Seville: CESH. pp. 1—10.
9. Tramošljanin, B. Latinović, B.(2011), Nasilje u sportu s osvrtom na agresiju omladine na sportskim manifestacijama, zbornik radova Nasilje i sport, Evropski defendologija centar, Banja Luka, str. 69—84.
10. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence, (2011). 2009—2010 Annual Report of the Standing Committee, Part II – questionnaire on recent trends, Strasbourg.
11. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence (2011). Poland The Advisory Team, Consultative visit to Poland on the implementation of the Convention (Stewarding in the context of sports events security), Strasbourg.
12. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches (T-RV) (2006). Project on Compliance with Commitments Austria's compliance with Convention, Strasbourg.